

УДК 327:351.74

Загребельний О. В.

Здобувдач кафедри політології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА ЯК ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ

У статті розглянуто громадянську війну як одну із форм воєнно-політичного конфлікту.

Ключові слова: *воєнно-політичний конфлікт, громадянська війна, воєнний конфлікт, збройний конфлікт.*

Реалії сучасної дійсності, на превеликий жаль, свідчать про наявність значної кількості невиправданих спроб вирішення суперечливих питань на основі застосування сили.

Сучасний світ продовжує жити під тиском військових обставин і застосування воєнних засобів у різних регіонах світу, без яких нинішня постіндустріальна цивілізація не може врівноважити політичне існування, і навіть у, здавалося б, мирній політиці багатьох країн інколи спалахують баталії, близькі за напруженістю до воєнних. Народи часто не відчувають, як запеклі політичні битви непомітно втягують їх у широкомасштабні кровопролиття в братовбивчих конфліктах. Воєнні форми протистояння ми спостерігаємо сьогодні в різних регіонах світу.

Одним із проявів яких є збройні конфлікти в різних формах, починаючи від незначних зіткнень напіввійськових формувань і закінчуючи досить масштабними бойовими діями, що охоплюють значні території. Як правило, причинами цих конфліктів є боротьба за владу всередині країни, що робить їх наслідки для населення більш відчутними. Прикметною рисою сучасних конфліктів також є посилення ролі зовнішніх сил та їх вплив на хід та перебіг подій таких громадянських воєн. Для України, яка знаходиться в безпосередній близькості до таких конфліктів та межує із рядом потенційно конфліктних територій, а також приймає участь в міжнародних миротворчих операціях, дослідження особливостей сучасних збройних конфліктів, ролі і місця міжнародних організацій, окремих держав в їх врегулюванні, є актуальним питання не тільки зовнішньої політики але й військової політики як такої.

Настання багатополярного світу замість біполярного в умовах глобалізації супроводжується сплеском цілої низки конфліктів, характерною ознакою яких є перехід їх з глобального рівня на регіональний і локальний. Локальні війни і воєнні конфлікти становлять сьогодні одну з основних загроз як для національної, так і для міжнародної безпеки. А як характеризують історичний розвиток таких засобів розв'язання людських проблем науковці?

Війну політологи характеризують як збройну боротьбу між державами, групами країн чи суспільними, релігійними, етнічними та іншими спільнотами. Війною також часто, в переносному розумінні, називають крайню межу загострення політичної боротьби, котра переростає в ворожі відносини між певними політичними силами (наприклад, війна між владою і непримиренною опозицією, війна законів між центром і периферією...).

Основними типами конфліктів сьогодення є громадянські війни низької інтенсивності та асиметричні війни, які ведуться між більш сильними та слабкими державами чи недержавними акторами [8, с. 33]. Конфлікти нового покоління—конфлікти на основі сепаратизму, націоналізму, повстанські рухи тощо—мають виразний асиметричний характер, що значно ускладнює, а іноді й унеможлиблює їх швидке та стійке розв'язання. Затяжний характер більшості з сучасних конфліктів є їх характерною рисою.

Громадянські війни, які сьогодні відбуваються найчастіше у найбідніших країнах, відкидають у часі перспективи економічного та соціального розвитку останніх. Перераховані фактори обумовлюють актуальність проблеми вивчення ознак та соціальної природи внутрішньої війни.

Актуальність обраної теми статті обумовлена наступними чинниками. По-перше, будь-яка громадянська війна є політичним (воєнно-політичним) конфліктом, який найбільш чітко відображає на політичному рівні наявні в суспільстві соціальні суперечності та проблеми державного і публічного.

Громадянська війна являє собою катастрофу страшнішу, ніж війна із зовнішнім ворогом. Вона розводять по різні сторони барикад єдиний народ, розколює сім'ї і навіть особу людини. Вона носить тотальний характер та залишає важкі душевні травми, які довго впливають на духовне та соціальне життя суспільства.

По-друге, громадянська війна—потенційний можливий стан будь-якого суспільства. Вона може виникати не тільки як класовий або

політичний, але і як цивілізаційний конфлікт, в якому конфліктуючі сторони відстоюють різну систему цінностей. Війни можуть породжуватися майстерним розпалюванням політичних або етнічних пристрастей, нацьковуванням суспільної думки на тих, з кого конструюють «образ ворога», але за наявності серйозних підстав для подібної конфронтації.

По-третє, в сучасному інформаційному світі можна спостерігати громадянську війну нового типу, яка наочно простежується, перш за все, в діяльності засобів масової інформації. Її можна чітко виявити під час апеляції до «екстремізму», яку використовують як один з методів ведення інформаційної асиметричної війни, ефективного прийому зміни суспільної свідомості. Основним засобом при згаданій ситуації стають не докази, а хльосткі фрази, стереотипи, періодичні повторення, вбивання в суспільну свідомість відповідно створених міфів, інколи дезінформація і врешті-решт фальсифікація справжніх фактів.

Громадянська війна, в якій би країні вона не відбувалася, завжди викликає науковий інтерес дослідників — істориків, політологів, соціологів, військових фахівців.

Українські вчені В. Марченко, М. Цюрупа [7] та Г. Костенко [4] досліджуючи воєнно-політичні конфлікти, надають характеристику загальними рисам останніх в цілому.

Аналізуючи сучасний стан вивчення даної теми можна відмітити відсутність загальних робіт, а також обмежену кількістю досліджень, в яких дана тема розкривається. Основна частина робіт присвячена розкриттю філософії і природи війни. Це перш за все роботи філософів французької школи філософії війни (Ж. де Шабре, Р. Анрі), німецької (К. фон Клаузевіц, С. Штейнметц) та російської школи (М. Бердяєв, С. Франк). Серед сучасних досліджень привертає увагу робота Х. Енценсбергера «Взгляд на гражданскую войну». Автор розкриває динаміку та характерні риси громадянських війн, що відбулися після закінчення «холодної війни». При аналізі сучасних досліджень російських вчених чітко простежується переоцінка громадянської війни в Росії в 1918–1923 рр. Особливу увагу заслуговують роботи А. Посадського, який розглядає феномен громадянської війни з погляду політичної конфліктології, роботи Г. Ємцова, який досліджує трансформацію державних і правових інститутів під час громадянської війни, роботи військових істориків. Серед вітчизняних досліджень феномена війни слід зазначити роботи А. Зарубіна, П. Артюха. Проте вчені, вивчаючи проблему, не розкрили особливостей громадянської війни як особливого виду локальних війн. На сьогодні при класифікації війн найбільш поширеним є поділ війн

на справедливі та несправедливі, загарбницькі і національно-визвольні, громадянські та світових. Але особливу увагу привертає класифікація, при якій відокремлюються наступні типи війн: світові, локальні та коаліційні. Світова війна — це комплекс заходів (політичних, економічних, фінансових, ідеологічних заходів, психологічні обробки і військові дії) якої-небудь держави (групи держав або однієї нації) на користь досягнення певної мети, які, зрештою, призводять до світового панування. Світові війни можуть бути: справедливі, загарбницькі, національно-визвольні. Дійсно, всякий опір світовій експансії, всяке протистояння в будь-якій формі (або протидія) є відомими нам характеристиками війн: справедливі, національно-визвольні.

Другий тип війн — локальні. «**Локальна війна**» — це війна за участю двох чи кількох держав, що ведеться в окремому районі з обмеженими цілями. Вона може стати результатом ескалації збройного конфлікту. До даного типу війн — локальних — необхідно віднести і громадянські війни. Причини їх майже завжди одні і ті ж і стосуються інтересів конфліктуючих сторін, правда, за умови, що інші країни не втручатимуться до конфлікту заради своїх інтересів.

Третій тип війн — коаліційні, які, можна сказати, займають проміжне місце між двома попередніми. Їхня мета полягає в підтримці рівноваги сил у регіоні, у спробі змусити сусідів, що порушили встановлену рівновагу, дотримуватися умов співіснування або ж повернути в колишні межі агресора, що намагався приєднати чужі території, порушивши правила гри. Особливе місце в даній типології займають громадянські війни, що відносяться до локальних війн.

До визначення поняття громадянська війна існує декілька підходів. Громадянську війну можна визначити як доведення боротьби економічних, соціальних, політичних, ідейних, династичних, релігійних, етнічних, регіональних, племінних, кланових, нарешті, особистих інтересів до рівня збройного протистояння в рамках однієї країни [3].

Стандартна локалізація громадянської війни як збройного конфлікту в рамках однієї держави з погляду сучасної політики не завжди відповідає дійсності. Для підтвердження вище сказаного розглянемо декілька варіантів.

По-перше, громадянська війна далеко не завжди ведеться в легітимно існуючих межах держави. По тій простій причині, що цих меж може не існувати. Так, громадянська війна в Китаї 20–40-х років ХХ сторіччя важко піддається територіальній локалізації, оскільки на неї накладається сепаратизм в Тибеті і Синьцзяні (при цьому відомо,

що ці території в громадянській війні практично не приймали участь). І, звичайно, ще важче визначити ці межі державної території при розгляді Громадянської війни в Росії.

По-друге, без зовнішнього втручання у внутрішні справи держави, що переживає громадянську війну, як засвідчує історія часто не обходиться.

Втручання у внутрішні справи держави може відбуватися з ряду причин. Найчастіше воно, зазвичай, мотивується підтримкою однієї з сторін-учасниці. Подібна ситуація спостерігалася під час громадянської війни в Росії у 1917–1922 рр. Допомогу країн Антанти можна розглянути як допомогу Білому руху. В історії маємо приклади, коли допомога одній стороні громадянської війни століття). Вище згадане свідчать про те, що при оцінці громадянської війни надавалася на неофіційному рівні (Іспанія 30-і роки ХХ ст.) треба особливо ретельно враховувати такий чинник, як інтереси інших країн. Іноді це приховується під такою товщею політики, що досить не просто розібратися в самій її суті. Так, громадянська війна в Афганістані (рух

Талібан проти залишків урядових сил моджахедів). Від поняття громадянської війни тут тільки міжнаціональна усобиця і жертви; все інше — сфера закордонних інтересів. Фінансування талібів здійснюють Об'єднані Арабські Емірати і Саудівська Аравія — політичні сателіти Америки. Контроль і вплив на талібів мав і Пакистан переслідуючи свої перспективні інтереси. Також є інтереси і у Індії: зайнятий в даному конфлікті Пакистан після його закінчення може в повну силу переорієнтуватися на Кашмірську проблему Індії. До всіх зацікавлених сторін можна додати і Сполучені Штати Америки.

По-перше, це відволікає арабів від їх основної проблеми — ізраїльської, по-друге, ця ситуація створює атмосферу постійного напруження для Ірану — традиційного ворога США. Останні, передчувають, що в перспективі пропакистанські талиби-сунніти завжди знайдуть можливість влаштувати ворожнечу з іранськими шиїтами.

По-друге, войовничість талібів з часом може буде спрямована проти екс-радянських республік Середньої Азії. При такій розстановці сил стає очевидним, що співвітчизники, що воюють між собою, спираються на підтримку зовнішніх сил.

Це робить громадянські війни більш зтяжними, нерідко безперспективними і виникає небезпека територіального розповсюдження військового конфлікту.

Ще одним сценарієм впливу і втручання зовнішніх сил в громадянську війну є діяльність розвідувальних служб, іноді зіткнення служб різних країн. Головною метою таємної розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб, обслуговуючих стратегічні інтереси своїх держав, — знесилити за допомогою внутрішніх міжусобиць, знекровити країну, щоб полегшити її політичне і економічне підкорення. Типовим прикладом такої громадянської війни є вже згаданий внутрішньоетнічний конфлікт з використанням релігійного чинника, що стався в Афганістані після виводу з цієї країни радянських військ. Як відомо, після цього в Афганістані з'явилися бойові загони талібів загальною чисельністю 56 тисяч, що призвело до загострення міжусобиці. Важливо відзначити, що до керівництва руху «Талібан» були надіслані агентура і кадрові співробітники ЦРУ США. Рух отримав фінансову і матеріальну підтримку від ЦРУ [3]. Можна припустити, що мета такої підтримки привести до влади в Афганістані маріонетковий уряд, просунути експансію ісламського фундаменталізму до Середньої Азії, перш за все до Узбекистану, Казахстану, Таджикистану. Не випадково таліби заявляли в своїх прокламаціях, що їх інтереси тягнуться на весь Таджикистан і такі релігійні центри, як Бухара, Самарканд. Більш того, вони не приховують, що їм потрібні нафта і газ Прикаспійського регіону, золото Навої, рідкісні метали і опіум Таджикистану. Практично вони розглядають всю Середню і Центральну Азію як зону своїх інтересів.

По-третє, варіант, коли питання проблема громадянської війни виходить за межі однієї держави — це вирішення проблем внутрішнього військового конфлікту за допомогою військових і політичних сил міжнародного співтовариства. В даному випадку участь у вирішенні проблем беруть участь міжнародні організації. В якості прикладу, можна назвати, міжнародне миротворче втручання у громадянські війни Африканського континенту. В спробах врегулювати військовий внутрішній конфлікт приймали участь ООН, ОАЕ, ЕКОВАС (військова ланка цієї африканської регіональної організації ЕКОМОГ). За підрахунками вчених за період з 1900 р. по 1960 р. 12% із 129 громадянських війн були таким чином «інтернаціоналізовані», за період з 1960 р. по 2000 р. відбулося 85 громадянських війн і майже 31% з них за участю міжнародних сил [2].

Громадянські війни — найбільш небезпечні конфлікти в історії людства. Сучасна наука, політична конфліктологія, відносить їх до різновидів внутрішньополітичного збройного конфлікту. «Військовий» і «збройний» конфлікти вважаються однорідними в контексті порушеної

проблеми воєн взагалі, але більшість західних і російських дослідників сучасного політичного конфлікту схиляються надалі до їх диференціації. Основна відмінність між ними полягає в тому, що в ході військового конфлікту головним засобом його ведення є регулярні збройні формування з обох сторін [1]. Боротьба ж, наприклад, політичних партій за державну владу з застосуванням збройних структур, які не мають законного державного статусу, і застосування проти них легітимних державних силових структур не може кваліфікуватися як «військовий конфлікт». Це відноситься і повною мірою до збройних конфліктів всередині окремих політичних формувань або між двома і більше недержавними політичними об'єднаннями. Це просто озброєний внутрішньополітичний конфлікт.

Розглядаючи «збройний» і «військовий» конфлікти, закономірно буде з'ясувати, до якого виду належать громадянські війни, яких було чимало, особливо у XX столітті. У громадянській війні державним військовим структурам протистоять регулярні війська опозиції, які мають організацію і озброєння не гірше, а іноді в багато разів краще, ніж армія держави. Наприклад, білі армії під час Громадянської війни в Росії у початку XX століття мали і якісно краще підготовлений і добре збройний склад, ніж Червона армія на початковому етапі війни. Теж саме можна сказати про громадянську війну в Чечні, але вже в кінці XX століття, коли проти російської армії виступали збройні формування сепаратистів і міжнародних найманців набагато краще озброєних і підготовлених, ніж окремі російські частини.

З'ясування співвідношення громадянської війни, «воєнного» або «збройного конфлікту» призвело сучасних конфліктологів до наступних висновків: відповідь полягає в нормах сучасного міжнародного права і в принципах життєдіяльності сучасної цивілізації. Згідно з ним на одній території може повноправно функціонувати лише одне державне об'єднання. Державні збройні формування на даній території можуть бути лише одні. Тому громадянська війна — це не «військовий», а «збройний конфлікт».

З одного боку це вірно, але все ж це не зовсім так. Ці погляди на громадянську війну як на «збройний», а не «військовий» конфлікт справедливі швидше за все для другої половини XX століття, ніж для першої. Норми сучасного міжнародного права і принципи життєдіяльності сучасної цивілізації, на які посилаються сучасні дослідники політичних конфліктів, стали з'являтися і вироблятися після закінчення Другої світової війни і в другій половині XX століття. Адже саме тоді

була створена така міжнародна організація, визнана всіма країнами світу, як ООН. Саме під її егідою розроблялися і приймалися багато сучасних цивілізованих міжнародних законів і декларацій.

Громадянські війни початку ХХ століття не підпадають під юрисдикцію сучасних норм та законів. Вони велися, не спираючись на міжнародні норми і цивілізовані закони. Більш того, політичні партії підтриманні різними класами, в ході громадянських війн відмітали старі «буржуазні» закони, мораль і совість старого світу і керувалися в своїх діях «революційною» необхідністю, яка ніяк не узгоджувалася з нормами часу. Так робили більшовики в Росії під час Громадянської війни, стверджуючи що все справедливо і законно, що йде на благо революції і влади трудящих. Були прийняті диктаторські закони в Мексиці, коли почалася революція, а потім і громадянська війна в цій латиноамериканській країні [5, ст. 47–55].

Не визнавалися старі закони і в Іспанії. Революційний уряд встановлював свої власні закони, що також призвело до громадянської війни. Тому про громадянські війни початку ХХ століття можна говорити не про як «збройні», а як про «військово-політичні конфлікти».

Для «військово-політичних конфліктів» характерно те, що вони є від початку є політичними, а потім переростають у військовий конфлікт. Мова йде про боротьбу за політичну і державну владу на безкомпромісній, нульовій основі. Коли боротьба досягає свого найвищого напруження, коли вже немає інших способів, крім як насильницьких домогтися влади, тоді вона переходить у військове протистояння. У цьому протистоянні починають використовуватися напіврегулярні та регулярні збройні формування з двох і більше сторін. Так було, наприклад, у Громадянській війні в Росії, коли у військовому протистоянні зіткнулися три основні сили. У Мексиці і в Іспанії також зіткнулися кілька течій в боротьбі за політичну владу.

Громадянська війна як військово-політичний конфлікт має найбільш негативний вплив на суспільство. Воно розколює його, втягує у військове протиборство і при цьому, безжально розділяє сім'ї, по ідеологічному протистоянню. Громадянські війни, звичайно, розколюють колись єдине суспільство, але варто лише втрутитися в його внутрішню боротьбу зовнішній силі, як вона, забувши незгоди, може об'єднатися для відсічі їй. Мова йде про інтервенції в роки громадянської війни. Інтервенція дуже часто загострювала і продовжувала громадянські війни. Це пов'язано з тим, що під час кризи в сусідній державі за допомогу однієї із сторін або під приводом захисту своїх національних інтересів, легше всього

втрутитися у справи країни на в якій вирує полум'я громадянської війни та отримати за це хороші дивіденди. Громадянські війни найчастіше супроводжуються інтервенцією. Так, наприклад, було в Росії, Іспанії, і в Мексиці. У всіх трьох країнах вона призвела до об'єднання вчорашніх супротивників проти інтервентів.

В даному випадку громадянська війна ускладнюється військово-політичним втручанням сусіднього або не завжди, звичайно сусідніх держав. Вони намагаються за допомогою військової сили диктувати вигідні для себе умови політики. Таким чином, на внутрішній військово-політичний конфлікт накладається зовнішній, що, безсумнівно, призводить до його подальшого загострення, консолідації внутрішніх сил, спрямованих проти нього і продовження цього конфлікту.

Военно-політичні конфлікти, зокрема, громадянські війни, бувають «вузькими» і «широкими». Під поняттям «широкий» воєнно-політичний конфлікт розуміється будь-яке зіткнення між двома і більше збройними структурами, що мають державний статус і переслідують при цьому легітимні державні інтереси. Під час Громадянської війни в Росії «білі» і «червоні» вважали себе вправі воювати один проти одного за державні інтереси і говорити від імені народу. «Вузький» воєнно-політичний конфлікт має на увазі зіткнення двох і більше сторін, які не мають державного статусу, але намагаються здобути цей статус. Так можна навести приклад боротьби партії більшовиків за владу проти Тимчасового уряду, яка стала початком Громадянської війни в Росії.

Громадянські війни можуть бути «широкомасштабними» і «локальними». Все залежить від того, як населення країни буде втягнуто у воєнно-політичний конфлікт. Якщо бере участь велика частина населення, військові дії ведуться на всій території країни, то це широкомасштабна громадянська війна. Такі війни були в Мексиці, Росії і в Іспанії. Якщо це війна зачіпає окремих регіон країни, то це локальна громадянська війна. Така війна велася в Чечні в кінці ХХ століття. Цим театром війни, де широко застосовувалися військові дії, був окремих регіон Росії—Північний Кавказ [10, с. 63–68].

Военно-політичні конфлікти бувають різними. Але громадянська війна займає особливе місце серед них. Вона небезпечна тим, що під час неї ведеться безкомпромісна боротьба за владу між громадянами однієї країни, що веде країну та суспільство до руйнівних наслідків. Такі воєнно-політичні конфлікти найчастіше закінчуються лише рішучою перемогою однієї сторони, а всі політичні противники або репресуються, або змушені емігрувати, або прийняти закони сторони-переможниці.

Громадянське примирення як остаточний вихід із стану війни при цьому конфлікті, або взагалі неможливе, як це сталося в Росії.

Зазвичай, громадянська війна (локальна по своїй характеристиці) на перший погляд найменш небезпечна для долі людства, насправді може обернутися для останнього глобальною катастрофою. Крім того, сучасна громадянська війна створює загрозу втягування до конфлікту сусідніх держав, а в екстремальному варіанті може привести навіть до розв'язування світової, навіть, і ядерної війни зі її згубними наслідками для всього людства.

Таким чином, громадянську війну, як особливий вид локальних війн, можна охарактеризувати як збройну боротьбу між різними групами населення, що має в своїй основі глибокі соціальні, національні і політичні протиріччя, відбувається при зовнішньому втручанні, приймає різні форми, включаючи повстання, заколоти, розрізнені зіткнення, великомасштабні військові операції за участю регулярних армій, дії озброєних загонів в тилу існуючих урядів і державних утворень, диверсійно-терористичні акції.

Список використаних джерел:

1. Батрименко О. В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів. Дис... канд. політ. наук. — Київський національний університет імені Тараса Шевченка. — К., 2005. — 185с.
2. Ведантам Ш. Гражданских войн прибавилось / Ш. Ведантам [Электронный ресурс]. — Электрон. текстовые данные. — Режим доступа: <http://washigtonpost.com>.
3. Зарубин А. Феномен гражданской войны / А. Зарубин // Историческое наследие Крыма. — 2003. — № 2. — С. 23–28.
4. Костенко Г. Типи, види воєнних конфліктів та їх класифікація / Г. Костенко // Науковий вісник Дипломатичної академії. — К., 1999. — Вип. 2.
5. Лавров Н. М. Мексиканская революция 1910–1917 гг. / Н. М. Лавров. — М., 1972. С. 48–57.
6. Лебедева М. М. Политическое урегулирование конфликтов: подходы, решения, технологии / М. М. Лебедев. — М.: Аспект Пресс, 1977.
7. Марченко В. Воєнно-політичний конфлікт: методологія наукового аналізу та прогнозування / В. Марченко, М. Цюрупа // Вісник національної академії оборони України. — 2008. — № 4 (8). — С. 163–167.

-
8. Степанова Е. А. Государство и человек в современных конфликтах / Е. А. Степанова // Международные процессы. — 2008. — Т. 6. — № 1 (16) — С. 29–40.
 9. Широнин В. КГБ—ЦРУ. Секретные пружины / В. Широнин. — М., 2002. — 231 с.
 10. Шишов А. В. Военные конфликты XX в. От Южной Африки до Чечни / А. В. Шишов. — М.: «Вече», 2006.

Стаття надійшла до редакції 14.06.2014 р.

Zagrebelny A. B. Международные миротворческие операции, как политический инструмент урегулирования военных конфликтов

В статье рассмотрена гражданская война как одна из форм военно-политического конфликта.

Ключевые слова: *военно-политический конфликт, гражданская война, военный конфликт, вооруженный конфликт.*

Zagrebelny A. The Civil War as a military and political conflict

The article deals with the civil war as a form of political and military conflict.

Keywords: *military and political conflict, military conflict, the settlement of military conflicts, international peacekeeping operations.*